

УДК 37.013.42 (09) (477): 371.83

Коляда Н.М.

доцент кафедри соціальної педагогіки та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

СОЦІОКІНЕТИКА ДИТИНСТВА: НАУКА ПРО ДИТЯЧИЙ РУХ

В нових соціокультурних умовах спостерігається значний інтерес до громадського життя в дитячому суспільстві – суспільстві дієвому, творчому, перспективному; суспільстві, яке проявляє свою соціальну активність через дитячий рух – своєрідний інститут соціалізації особистості, унікальний феномен соціально-громадянського виховання підростаючого покоління; форму активного вираження дитинства, що заявляє дорослим про дитячі потреби, проблеми, можливості, особливості, нагадує про себе, захищає свої права.

В науковій сфері сьогодні простежується тенденція до узгодження в основних підходах щодо розуміння природи дитячого руху, його сутності, принципів побудови та функціонування. Визначення засобів впливу суспільного формування на особистість дитини, обґрунтування шляхів стимулювання позитивної самоорганізації, соціальної дитячої активності у вирішенні проблеми оптимальної взаємодії дорослих і дітей, прогнозування стану дитячого руху в недалекому майбутньому і т.д. – ці та інші проблеми є предметом дослідження науки про дитячий рух – соціокінетики дитинства – особливої наукової галузі, системи (сукупності) наукових знань про дитячий суспільний рух, яка включає: загальну теорію дитячого руху, методикку діяльності дитячих громадських об'єднань, організацій, історію й історіографію дитячого руху та ін. [5, с. 317].

Науковий інтерес до дитячого руху як нової соціальної реальності суспільства став об'єктом уваги передової педагогічної громадськості з початку ХХ ст. Це зумовлено рядом об'єктивно-суб'єктивних причин. Зокрема, закономірностями розвитку й кризовим станом суспільства та потребою у якісних змінах системи підготовки підростаючого покоління.

Історія розвитку науки про дитячий рух, що тісно пов'язана з розвитком самого дитячого руху, висвітлена у працях Л.В. Алієвої, М.Ф. Басова, М.В. Богуславського, А.В. Волохова, А.Г. Кирпичника, Е.А. Мальцевої, І.В. Руденко, О.В. Титової, Т.В. Трухачової. Ці та інші дослідники розглядають розвиток науки як в історичному контексті, так і в сучасних умовах і визначають перспективи її подальшого розвитку. Історіографічний аналіз джерел з даної проблеми дав змогу виділити пріоритетні напрями досліджень різних аспектів дитячого руху в таких наукових галузях: історія, соціологія, психологія, педагогіка.

Основні дослідження з даної тематики проводилися в межах педагогічної науки, яка, розробляючи проблеми виховання, включала в своє дослідницьке поле піонерську організацію як виховний інститут. При цьому не досліджувалися специфічні особливості дитячої організації, що будує свою роботу на добровільних самодіяльних засадах, і тому її діяльність не могла ототожнюватися з процесом виховання» [18, с. 122]. До того ж дитячі громадські організації вивчаються в системі виховної роботи школи і найчастіше розглядаються як елемент виховної системи школи. В дослідженнях мова йде про формалізовані організації, а не про дитячий рух, хоча термін цей широко використовується.

Різним аспектам діяльності сучасних дитячих та молодіжних організацій в Україні присвячені дослідження О. Бондар, С. Дибі, Ю. Жданович, Я. Луцького, П. Мартин, В. Окаринського, Н. Онищенко, Ю. Поліщук, Б. Савчук, М. Сидоренко, О. Сич, С. Харченка, М. Чепіль, Л. Ярової та ін.

Проте на сьогодні дослідження дитячої організації як суспільного інституту практично відсутні. В центрі уваги дослідників – проблеми формування особистості дитини в умовах дитячої організації. Сама ж організація розглядалася в основному лише як засіб виховного впливу на особистість, як певний соціальний фон її розвитку. До поля зору учених не потрапили проблеми, які розкривають сутність, закономірності виникнення, функціонування і розвитку самих дитячих організацій, дитячих громадських

об'єднань, їх типологію і взагалі – феномен дитячого руху. Одна з причин такої ситуації – протягом тривалого часу (до кінця 80-х років ХХ ст.) вважалося, що в нашій країні існує певна наукова галузь, яка має безпосереднє відношення до дитячого руху – «Теорія і методика піонерської роботи» – сукупність науково достовірних, узагальнених і взаємопов'язаних знань про піонерську організацію і особливості її діяльності. Проте така назва не може задовольняти сучасний стан науки. В межах же інших наук таких досліджень було дуже мало (хоча вони зробили істотний внесок до розвитку науки про дитячий рух). Тому сьогодні ученими пропонуються нові назви науки, яка об'єднає дослідження різних наук в галузі дитячого руху, одна з яких – «соціокінетика дитинства».

Мета статті – здійснити аналіз процесу становлення та розвитку соціокінетики дитинства як науки про дитячий рух; визначити її сутність, об'єкт, предмет та перспективи розвитку.

Основою оформлення соціокінетики – міждисциплінарного наукового знання про Дитинство як суб'єкт суспільного розвитку цілеспрямованих процесів соціалізації та виховання – вчені називають педагогіку дитячого руху.

Педагогіка дитячого руху – це самостійна галузь знання, що вивчає сутність, закономірності, специфічні риси процесу виховання та розвитку особистості в дитячій організації. Її об'єктом виступає дитячий рух як специфічна форма виховання, предметом – процес виховання та розвитку особистості в дитячій організації. Це самостійна галузь педагогіки; наукове знання, об'єктом пізнання якого виступає рух як форма вияву соціальної активності Дитинства, специфічний суб'єкт виховання підростаючого покоління [5, с. 203].

Вчені виділяють такі етапи становлення та розвитку педагогіки дитячого руху:

- 10-ті – 20ті роки ХХст. – початковий етап зародження та становлення педагогіки дитячого руху. Перші роботи, що відносяться до науки про дитячий рух, були пов'язані з розповсюдженням у країні скаутизму;

- 20-ті – середина 30-тих років ХХ ст. – новий етап наукового педагогічного осмислення дитячого руху, пов'язаний з виявом специфічних можливостей особливого напрямку дитячого руху, що історично отримав назву „піонерського руху”. Основні характеристики даного етапу: подальше вивчення феномену „дитячий рух” (вперше вводиться саме поняття „дитячий рух” як родове), обґрунтування його ролі і місця у створенні нового соціалістичного суспільства, нової системи соціального виховання дітей та молоді;

- 30-ті – середина 50-тих років ХХ ст. – час „відступу” від багатомірного вивчення педагогічною наукою піонерського руху);

- середина 50-тих – 80-ті роки ХХ ст. – активізація педагогічних досліджень, „відродження” процесу систематичного, поглибленого пізнання феномену дитячого руху, спричиненого, насамперед, соціальним (суспільно-державним) замовленням педагогічній науці на осмислення та обґрунтування роля і місця Всесоюзної піонерської організації в ідейно-моральному, всебічному вихованні та розвитку радянських дітей [5, с. 203–207];

- кінець 80-тих років ХХ ст. – початок ХХІ ст. – сучасний період розвитку науки про дитячий рух.

Значний внесок у розвиток педагогіки дитячого руху даного періоду зробили члени Асоціації дослідників дитячого руху (Росія), створеної в січні 1991 р. [19]. В результаті наукової дискусії, ініційованої майбутніми членами Асоціації в 1989-1990 рр., піднімаються питання про необхідність вивчення дитячої суспільної активності у змінних соціально-політичних умовах, визначення пріоритетних напрямів досліджень та принципів їхнього відбору; здійснення спроб узгоджених, координованих досліджень, результати яких обговорюються на щорічних наукових конференціях, публікуються у збірках наукових праць; розробку понятійно-категоріального апарату науки про дитячий рух; формування образу науки, її концептуальної моделі і т.п. На порядку денному – створення нової галузі наукових знань, предметом вивчення якої є феномен дитячого руху, дотичний до різних наук: соціології, соціальної

педагогіки, соціальної, загальної і вікової психології, економіки, правознавства та ін. [16, с. 124].

Саме завдяки зусиллям членів Асоціації на науковому „небосхилі” з’явилася нова галузь наукового знання – наука про дитячий рух, яку учасники дискусії запропонували назвати «соціокінетикою дитинства». Абрис нової наукової галузі був окреслений М.В. Богуславським, К.Д. Радіною, О.В. Титовою та іншими дослідниками дитячого руху [12, с. 330].

За словами Л.І. Швецової, президента Асоціації дослідників дитячого руху, з самого початку „...ми ставили перед собою достатньо зухвале завдання – створити нову галузь знання, яка б склала наукову основу осмислення процесів суспільного життя дітей” [12, с. 330]. На її думку, соціокінетика – це, по-перше, достатньо ємке та багатогранне поняття; по-друге – нове знання про причини, характер, рушійні сили, алгоритм та моделі діяльності та взаємодії, а також результат (або результати) діяльності та взаємодії дитячих об’єднань, організацій, рухів у конкретний (визначений) час на певному (конкретному) просторі; по-третє – процес отримання (створення) знання про дитячі об’єднання, організації, рухи шляхом спеціально організованого спостереження, на основі емпіричного дослідження, аналізу та обробки отриманих даних, а також шляхом вивчення спеціальної психологічної, педагогічної, юридичної, соціологічної літератури [13, с. 3–4].

Необхідність створення нової науки про соціальний рух в дитячому середовищі вперше обґрунтувала О.В. Титова на конференції Асоціації дослідників дитячого руху (Москва, 1992 р.). Вона схарактеризувала передумови цього процесу, означила основні етапи на шляху її розвитку, визначила об’єкт, предмет, орієнтовну структуру наукового знання, принципи відбору пріоритетних напрямів досліджень та підходи до формування понятійно-термінологічного апарату [12, с. 330–331].

Об’єктом соціокінетики є дитячий рух як особливе соціальне явище, що реально пов’язує світ дитинства і світ дорослих; як специфічна форма участі дітей у суспільному житті, що об’єктивно містить у собі механізм реалізації

громадянських прав і свобод дитини; як своєрідний соціально-виховний інститут, що спрямовує процеси соціалізації особистості. При цьому, визначаючи об'єкт соціокінетики, саме поняття «дитячий рух» О.В. Титова трактує як сукупність діяльності дитячих об'єднань, різноманітних за своїм статусом, масштабом, орієнтацією, спрямованістю діяльністю, кількісно-якісним складом та іншими особливостями [12, с. 331].

Предмет соціокінетики включає: стан і розвиток дитячого руху в державі і суспільстві (тенденції, фактори, умови, закономірності, загальне та особливе у зв'язках і відносинах з державними і суспільними структурами); сутність дитячих об'єднань, процеси їхнього створення і функціонування, особливості і основи діяльності їх різних типів і видів (правові, економічні, соціально-психологічні, педагогічні, організаційно-методичні та ін.), їхні соціальні зв'язки і відносини, взаємодію; процеси розвитку особистості в діяльності дитячих об'єднань (фактори, умови, закономірності, характер міжособистісної взаємодії, соціальні ролі та позиції дітей і дорослих в дитячому русі) [12, с. 331; 16, с. 125–126].

На сьогодні вченими-дослідниками дитячого руху визначені такі розділи соціокінетика дитинства: методологія науки про дитячий рух; теорія дитячого руху; методика діяльності дитячих об'єднань; історія та історіографія дитячого руху. При цьому становлення змістовної структури соціокінетики супроводжується двома протилежними процесами: з одного боку – це інтеграція наукових знань різних наук, різних галузей наукових знань про людину, людські співтовариства і суспільство в одній предметній галузі; з іншого – диференціація предмета науки не лише за рівнями знання, але й за змістом [16, с. 125–126].

Визначаючи взаємозв'язки соціокінетики з іншими науками, перш за все, необхідно ставити питання про подальший характер її зв'язку з педагогікою. Цілком очевидно, що педагогіка і соціокінетика співвідносяться не як ціле і частина (не субординаційно), а як дві різного роду цілі (координаційно).

Педагогічна наука, розробляючи проблеми соціального виховання, не може виключити з поля свого зору дитячі об'єднання, організації, рухи як виховні інститути, значення яких не можна недооцінювати. Виховні можливості, виховний аспект діяльності дитячих об'єднань природним чином потрапляють до предмету педагогіки, але, зрозуміло, не вичерпують його. Ця ж частина предмету педагогіки є одночасно і частиною предмету соціокінетики, але також не вичерпує його. Діяльність дитячих об'єднань, організацій містить не лише виховний аспект. Тому і наука про ці структури дитячого руху як не може бути зведена лише до педагогічних знань, так і не повинна існувати окремо від них [16; 17].

З часом наука про дитячий рух зможе стати відносно самостійною, цілісною наукою, методологічними джерелами якої будуть виступати педагогіка, психологія, соціологія, політологія, кібернетика, економіка, правознавство. І ця наука повинна неодмінно мати свою методологію. Нова наука про дитячий рух повинна розвиватися на міждисциплінарній основі [17].

Таким чином, наука про дитячий рух об'єктивно існує та розвивається в межах різних наук і, насамперед – педагогіки.

Сьогодні вже можна говорити про перші серйозні результати досліджень в галузі соціокінетики дитинства. З'являються методичні посібники з теоретико-методичних питань організації дитячого руху. Це викликано, насамперед, практичною необхідністю підготовки кадрів для дитячих організацій та об'єднань. Зокрема, в освітньо-професійній програмі та освітньо-кваліфікаційній характеристиці соціального педагога закладено ідею виконання фахівцем функцій організатора дитячих та молодіжних організацій і об'єднань. Стандартом вищої освіти зі спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка» передбачено викладання навчальної дисципліни «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України».

Заслуговують на увагу ряд вітчизняних наукових, навчальних і навчально-методичних видань, які повністю або частково присвячені питанням науки про дитячий рух: довідник-посібник лабораторії дитячих

об'єднань Інституту проблем виховання АПН України «Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного» (авторський колектив: Р. Охрімчук, Л. Шелестова, О. Кравченко, О. Бондарчук, А. Зайченко) (Луганськ, 2006) [8]; навчально-методичний посібник «Дитячі громадські організації» (Харків, 2004) (Л. Мазуренко) [7].

„Перші ластівками” соціокінетики є видання, підготовлені членами Асоціації дослідників дитячого руху (Росія), серед яких: збірка матеріалів довідкового характеру „Детское движение: вопросы и ответы” (2000) [6], аналітичні роздуми з історії науки про дитячий рух (автор М.В. Богуславський) [1], Детское движение. Сборник информационно-методических материалов» (2002) [3], «Визитная карточка» (1995) [16], інформаційний бюлетень «ТИМ: теория-история-методика детского движения» [15], словник-довідник «Детское движение» (1998, 2005) [4; 5], видання „Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности” (Москва, 2004) [11], „Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века” (Москва, 2002) [12], „Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде” (в 2-х частинах, Москва, 2002) [13; 14], навчально-методичний посібник „Педагогика детского движения” (Іжевськ, 2000) (Е. Мальцева, Н. Костіна) [9]; методичний посібник для організаторів дитячого руху „Время созидать” (Москва, 2007) [2], міжвузівський збірник наукових праць „Очерки по педагогике детского движения” (Біробіджан, 2004) [10].

Перераховані вище видання Асоціації входять до серії „Детское движение. Библиотека исследователя и организатора” та розраховані на студентів і викладачів вищих та середніх навчальних закладів, соціальних педагогів, організаторів та лідерів дитячих об'єднань і організацій, координаторів дитячого руху, а також представників органів державної влади та громадських діячів, які за родом своєї діяльності взаємодіють з дитячими структурами – тобто для всіх дорослих, які прямо чи опосередковано пов'язані з дитячим рухом. За словами Л.І. Швецової, дана серія є

„...своєрідним компасом, стрілка якого допоможе їм зорієнтуватися у складних процесах суспільного життя дітей та підлітків початку XXI століття” [12, с. 5].

За словами А.Г. Кирпичника, соціокінетика наслідує та критично осмислює знання, накопичені в теорії та методиці піонерської роботи, є продовженням цієї наукової дисципліни в новій якості, в нових суспільно-історичних умовах, в умовах вільної наукової творчості [14, с. 233].

Таким чином, соціокінетика – це результат вивчення дитячого руху на певному просторі та в певний час, виражений у вигляді опису названого явища, висновків, понять, що розкривають причини, характер, рушійні сили, алгоритм і моделі діяльності та взаємодії дитячих об'єднань, організацій, рухів.

Тому уроки історії, представлені у працях учених-соціокінетиків, дослідників дитячого руху, важливі для використання кращого досвіду у процесі сучасного проектування організації дітей без повторення помилок минулого.

На сьогодні в остаточному вигляді соціокінетика ще не сформувалася. Її назва знайома лише тим ученим і практикам, які або безпосередньо працюють у дитячому русі, або предметно займаються його вивченням. Створити нове знання – справа в принципі непросте, а якщо це знання звернене до явища, яке і саме поки що є не дуже помітним у суспільстві, – завдання ускладнюється удвічі. «Непізнана» наука прагне вивчити контури, що ледве позначилися, перші паростки явища, що лише зароджується. Проте ентузіасти-вчені та практики, що підтримали їх, вже заявили про готовність об'єднати зусилля заради отримання нового знання в ім'я створення нової науки – соціокінетики.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми, не висвітлює всієї сукупності наукових знань про соціальний рух в дитячому середовищі. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: визначення принципів підходів до визначення соціально-педагогічної реальності – дитячого руху; розкриття соціально-педагогічних засад розвитку дитячого

руху в Україні; обґрунтування загальної теорії дитячого руху, методики діяльності дитячих громадських об'єднань і організацій; висвітлення історії та історіографії дитячого руху і т.д.

Список використаних джерел:

1. Богуславский М.В. Детское движение в России: между прошлым и будущим: монография / М.В. Богуславский. – Тверь: Научная книга, 2007. – 112 с.
2. Время созидать. Методическое пособие для организаторов детского движения. – М.: Дом детских общественных организаций, Институт международных социально-гуманитарных связей, 2007. – 124 с.
3. Детское движение. Сборник информационно-методических материалов. – М., 2002
4. Детское движение. Словарь справочник / Ред.-сост. Т.В. Трухачёва. – Москва-Минск: Ассоциация исследователей детского движения, 1998. – 183 с.
5. Детское движение. Словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
6. Детское движение: вопросы и ответы. Методическое пособие для руководителей молодёжных структур, лидеров детских и молодёжных общественных объединений, педагогов-организаторов. Авт.-сост. Гуртовая О.В. – Тюмень, 2000
7. Дитячі громадські організації. – Х.: Вид. гр. „Основа”, 2004. – 192 с.
8. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелестова, О.В. Кравченко та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 256 с.
9. Мальцева Э.А., Костина Н.М. Педагогика детского движения. – Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2000. – 516 с.
10. Очерки по педагогике детского движения: Межвузовский сборник научных трудов / Под общ. ред. В.К. Григоровой. – Биробиджан: Изд-во ГОУ ВПО БГПИ, 2004). – 295 с.

11. Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2004. – 464 с.
12. Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – 512 с.
13. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч.І. – 512 с.
14. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч.ІІ. – 240 с.
15. ТИМ. Теория. История. Методика детского движения. Информационный бюллетень / Отв. ред. Т. Трухачёва. – М.: АИДД. – 2005, 124 с.
16. Титова Е.В. Наука о детском движении (Социокинетика): концептуальный образ // Ассоциация исследователей детского движения: Визитная карточка. – М.: Пресс-Соло, 1995. – С. 119–135
17. Титова Е.В. Какая наука нам нужна? / Е.В. Титова // Точка зрения. – Иваново: Рабочий край, 1990. – С. 118–126.
18. Точка зрения / Сост. Т.В. Трухачёва. – Иваново: Рабочий край, 1990. – 255 с.
19. Устав Ассоциации исследователей детского движения. – Кострома, 1993. – 12 с.

У статті здійснено аналіз процесу становлення та розвитку соціокінетики дитинства. Визначено сутність, об'єкт, предмет та перспективи розвитку науки про дитячий рух.

В статье проанализирован процесс становления и развития социокинетики детства. Определена сущность, объект, предмет и перспективы развития науки о детском движении.

The analysis of becoming and development of science childhood is carried out in the article. Certainly essence, object, object and prospects of development of science about child's motion.